"کۆمەڵەی ئیجتیماعیی کورد" لە بەڵگەنامە فەرەنسییەکانی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا و وەزارەتی جەنگی فەرەنسا ١٩٢٠-١٩٢٤

وەرگێڕانی لە فەرەنسییەوە: نەجات عەبدوڵڵا

پێشبار

یەکەم کۆمەڵەی سیاسیی کوردییە لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی لە دەرەوەی کوردستان دامەزرێندراوە. بە گوێرەی ئەو بەڵگەنامانەی تا ئێستە لەبەر دەستن وا پێدەچێ ئەو کۆمەڵە سیاسییە (کۆمیتەی سەربەخۆیی کورد)* ، ڕاستەوخۆ دوای ئاگر بەست لە (قاهیرە) و ڕەنگە زۆر زووتریش دامەزرێندرابێت. سکرتێری گشتیی کۆمەڵە، (سورەیا بەدرخان) بووە و (بازیل نیکیتین) لای وایە کە، (سورەیا) هەر ڕاستەوخۆ دوای ئاگر بەست ئەم ڕێکخراوەی دروستکردووە((١)) ، بۆیە شیمانەی بەهێز ئەوەیە ئەم کۆمەڵەیە لە نۆڤەمبەری ١٩١٨ دامەزرا بێ. شایانی گوتنە ئەم کۆمەڵەیە لە هەموو کۆمەڵەکانی دیکە چالاکتر بووە لەوەی یاداشتنامە و نامە بداتە هێزە هاوپەیمانەکان و کەسایەتییە سیاسییەکان، بەڵام بە هەموو پێوانەیەك وا پێناچێ کە، ئەم کۆمەڵەیە لە ڕووی ئەندام و بنکەی ڕێکخراوەییەوە خەڵکی بەدەورەوە بووبێ.

دووەم کۆمەڵەی کوردی کە پاش ئاگربەستی (مۆدرۆس) لە دایك بووبێ، (جەمعیەتی تەعالی کوردستان)((٢)) بوو کە لە ١٧/ دیسەمبەر/ ١٩١٨ لە ئەستەمبوڵ لە لایەن (سەید عەبدوالقادر شەمزینی، ئەمین عالی بەدرخان و کامیران عالی بەگ) و چەند تێکۆشەرێکی دیکە دامەزرێندرا. سەرۆکی کۆمەڵە (سەید عەبدوالقادر شەمزینی) و جێگری یەکەمی کۆمەڵە (ئەمین عالی بەدرخان) و

---

* کرد استقلال قومیتەسی

[1] Basil Nikitine, Les Kurdes, étude sociologique et historique, 1ème édition Klinchsieck, Paris, 1956, 2ème éditions D'aujourd'hui, Paris, 1975, p.196

٢– بۆ باسێکی بە داوێن لەبارەی ئەم کۆمەڵەیە بڕوانە:
Ismaïl Goldaş, Kürdistan Teâli Cemiyeti, Doz yayinlari, Istanbul, 1991.

جێگری دووەمی سەرۆك (فەریق فوئاد پاشا) بوو. نووسەری گشتی: (فەریق حەمدی پاشا). ژمێریار: (سەید عەبدوڵلا) . ئەندام: (محەمەد عەلی بەدرخان، محەمەد ئەمین بەگی سلێمانیەلی، مامۆستا عەلی ئەفەندی، شەفیق ئاراواسلی، شوکری بابان زادە، فوئاد بابان زادە، فەتحوڵلا ئەفەندی و دکتۆر محەمەد شوکری سەگبان بوو)"[1]. ڕاستییەکەی، ئەم ڕێکخراوە هەر لەسەرەتادا دوو ڕەوتی ناکۆکی لەخۆ گرتبوو: ڕەوتی سەربەخۆخواز (بە نوێنەرایەتیی بنەماڵەی بەدرخانەکان) و ڕەوتی کۆنسێرڤاتۆر (بە نوێنەرایەتی بنەماڵەی شەمدینان) .

جەمعیەتی تەعالی کوردستان تا دوادواییەکەی نیسانی ١٩٢٠ وێرای ئەوەی کە دەمێك بوولە ناوەوەی خۆیدا دوو باڵی جیاوازی تێدا ڕوابوو، کەچی هەر بە یەکگرتوویی ڕیزەکانی ناوەندی ئەستەمبولی پاراست. ئەوەی شایانی باسە ئەوەیە کە بگوترێ لە بەڵگەنامەکاندا ئەم کۆمەڵەیە بەناوی (کلوبی کورد)، (کۆمیتەی کورد) و (کۆمەڵەی کورد) یش ناوی هاتووە. جەمعیەتی تەعالی کوردستان گۆڤاری (ژین) ی دەردەکرد و کۆمەڵێك کلوبی کوردیی لە شارەکانی کوردستانی باکووردا کردوەوە، هەروەها کۆمەڵەیەکی بۆ ژنانی کورد بە ناوی (جڤاتا پێشکەڤتنا ژنێن کورد) لە ئەستەمبوڵ پێك هێنا، کە بایەخی بە ڕەوشی ژنانی کورد، هەتیو و قوربانیانی ڕاگوێزراوە دەدا. یەك لە شانازییەکانی جەمعیەتی تەعالی کوردستان ئەوە بوو کە بە یەك دەنگ (شەریف پاشا) یان وەك نوێنەری کورد بۆ کۆنفرانسی ئاشتی دەستنیشان کرد. دواتر لە ئەنجامی ناکۆکی لە بارەی سەربەخۆیی کوردستان لە نێوان دوو باڵەکەی ناو کۆمەڵە لە نیسانی١٩٢٠، کۆمەڵە بوو بە دوو کەرت و باڵی بەدرخانییەکان کۆمەڵەیەکی نوێیان بە ناوی (کۆمەڵەی ئیجتیماعیی کورد) دامەزراند کە لە سەرەتای ئایاری ١٩٢٠دا پەیڕەو و پرۆگرامی کۆمەڵەکەیان پێشکەش بە وەزارەت کرد و (ئەمین عالی بەدرخان) وەك سەرۆکی کۆمەڵە و (مەمدوح سەلیم بەگ) وەکو سکرتێری گشتی کۆمەڵە دەستنیشان کران. هەرچی باڵی (شێخ عەبدوالقادری شەمزینی) ش بوو هەر بە ناوی کۆمەڵەی کورد و کوردستان درێژەیان بەکاری ڕێکخراوەیی خۆیان دا.

ئێمە لێرە کۆمەڵێك بەڵگەنامە و دەستاوێژی تایبەت لەبارەی (کۆمەڵەی ئیجتیماعیی کورد) بڵاودەکەینەوە کە ڕاستەوخۆ لەناو ئەرشیڤی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا و وەزارەتی جەنگیی فەرەنسا وەرگیراون و ڕووناکییەکی زۆر دەخەنە سەر مێژووی ئەم کۆمەڵە کوردییە و بەو هیوایەی کە ئەم بەڵگەنامانە دواجار ببنە کەرەستەیەك بۆ لێکۆڵینەوە لەبارەی مێژووی کۆمەڵە و ڕێکخراوە کوردییەکانی دوای جەنگی یەکەمی جیهان.

وەرگێڕ

٢- عبداللە بابکر حمە اغا، "ڕۆژنامە و ڕێکخراوە کوردییەکانی تورکیا لەسەردەمی یەکەم جەنگی جیهانیدا"، گۆڤاری (کاروان)، ژمارە، ٦٤، مایسی ١٩٨٨، لا: ٨٩

بەڵگەنامەی ژمارە: ١

(کۆپی)

کۆنستانتینۆپڵ، ٦/ ئایار/١٩٢٠

بۆ بەڕێز جەنابی کۆمیسێری بەرزی بریتانیای فەخیمە، هتد.

جەنابی بەڕێز،

شەرەفی ئەوەم هەیە جەنابتان لەوە ئاگادار بکەمەوە کە ئەو کەسانەی ناویان لەناو ئەم لیستەیەی خوارەوەدا هاتووە هەر تازە کۆمەڵەیەکی نوێی کوردییان بە ناوی " کۆمەڵەی ئیجتیماعیی کورد" ەوە دامەزراندووە. بێگومان جەنابی بەڕێزتان لەوە بێ ئاگانین کەوا ماوەیەکە چەند سەرگەردانییەك لە ناو ڕیزەکانی کۆمەڵەی پێشووی کورددا لە نێوان لایەنگیرانی سەربەخۆخواز و ئەوانەی کە بە چارەسەری نیوە چڵ ڕازین دەبینرێ. ڕووناکبیران نەیانتوانی بەرگەی ئەم دوو دڵییە بگرن کە لەناو سیاسەتی ئەمڕۆدا خۆی دەسەپێنێ، بەو پێیەی کە بێ هوودە هەموو وەسیلەیەکی ئاشتەواییان تاقیکردەوە، بڕیاریان دا خۆیان لە کۆمەڵەی کۆن جیا بکەنەوە و دەستبەرداری ڕابووردووی کۆمەڵە بن. ئەوانە هەر ئێستە هاتوون ئەم کۆمەڵە نوێیەیان دامەزراندووە.

ئێمە هیوادارین ئەم کۆمەڵەیە بەختی ئەوەی هەبێ ببێ بە جێگەی باوەڕی ئێوە و ئێمە پشتقایم بەم پاڵپشتییە هیوادارین بتوانین وێڕای هەموو چەشنە تەگەرەیەك ئیدیالی نەتەوەییمان بەجێ بهێنین. بەو پێیە پێشەکی سوپاسی جەنابی بەڕێزتان دەکەین بۆ کۆمەگی گرانبەهاتان و ئەو بەخشش‌انەی بە ئێمەتان بەخشی، من تکاکارم ڕێزلێنانی لە هەمووان شایانترم قەبووڵ بفەرموون.

سکرتێری گشتی

کۆمەڵەی ئیجتیماعیی کورد

(ئیمزا) مەمدوح سەلیم بەگ

**

ئەمە لیستی ئەندامەکانی بیرۆی کۆمەڵەی ئیجتماعیی کورد-ە:

عەبدوڵلا جەودەت بەگ (خارپووت)، پزیشك و ڕۆژنامەنووس

شوکری بەگی بەبە (سلێمانی)، سەرنووسەری ڕۆژنامەی تەرجومان

شوکری محەمەد بەگ (دیاربەکر)، پزیشك

جەلادەت بەگ بەدرخان (دیاربەکر)، نووسەر

ئەکرەم جەمیل بەگ (دیاربەکر)، دیپلۆمی قوتابخانەی بەرزی مەلەکی
ئەمین عالی بەگ (دیاربەکر)، موفەتیشی پێشووی گشتیی داد.
حوسێن حامی بەگ (ئۆرفە)، پارێزەر
مەمدوح سەلیم بەگ (وان) نووسەری ڕۆژنامەی ژین
نەجمەددین حوسێن بەگ (کەرکوك) کۆنە مامۆستای ئایینی
بارەگەی کاتیی: نووسینگەی ڕۆژنامەی ژین،
شەقامی ابو سعود، نزیك بابیعالی
سەرچاوە:
ئەرشیفی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا، فایلی FO: 371/5069

***

بەڵگەنامەی ژمارە: ٢

سێرڤیسی زانیاریی زەریاوانیی تورکیا
(هەڵبژاردەی چاپەمەنیی ژمارە ٣٤٥ – ١٣/ ئایار/ ١٩٢٠
کۆمەڵەی ئیجتیماعیی کورد La Ligue Sociale Kurde

کۆمەڵەیەکی نوێی کوردی

١٣/ئایار/١٩٢٠

ئەمین عالی، دکتۆر شوکری محەمەد، بابان زادە حوسەین شوکری و مەمدوح سەلیم بەگ هەر ئێستە ڕێکخراوێکی کوردییان بە ناوی کۆمەڵەی ئیجتماعی دامەزراندووە. پەیڕەو و پرۆگرامی ئەم ڕێکخراوە نوێیە دراوە بە وەزارەتی ناوخۆ.

ڕۆژنامەی Le Moniteur Oriental

سەرچاوە:
ئەرشیفی وەزارەتی جەنگی فرانسا 20 N 168

***

بەڵگەنامەی ژمارە: ٣ (کۆپی)

کۆنستانتینۆپل، ١٧/ حوزەیران/ ١٩٢٠

بۆ بەڕێز جەنابی

کۆمیسێریای باڵای بەریتانیای فەخیمە لە ناو شار

جەنابی بەڕێز،

شەرەفی ئەوەم هەیە کە کۆپیەکی تێلێگرامێکی کۆمەڵەی ئیجتیماعیی کورد La Ligue Sociale Kurde تان بخەمە بەردەست کە بۆ بەڕێز ویلسن، سەرۆك کۆماری ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا نووسراوە.

بەڕێز لەگەڵ ڕێزلێنانی زۆرمدا ڕێزی زۆر شایانم قەبووڵ بفەرموون.

سکرتێری گشتی کۆمەڵەی ئیجتماعیی کورد

مەمدوح سەلیم

(ئیمزا) مەمدوح سەلیم.

***

بەڕێز ویلسن،

سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا

کۆشکی سپی، واشنگتۆن،

جەنابی بەڕێز،

گەلی کورد بەخۆشییەوە هەواڵی ئەوەی بیست کە بەڕێزتان بەگوێرەی چوارده خاڵەکەی مافی نەتەوەکان کە چارەنووسی نەتەوەکانی ئایندە دیاری دەکات ئەرکی دیاریکردنی سنووری نێوان کورد و ئەرمەنتان خستۆتە ئەستۆی خۆتان.

نەتەوەی کورد ئەوە لە بەڕێزتان چاوەڕوان دەکات کە بڕیاری دروستی ئێوە ئەم نەتەوەیە لە تۆقی هەموو لایەنەکان ڕزگار بکات. دوارۆژی تەواوی ئەم نەتەوەیە لەبەردەستی ئێوەیە و ئێمە هیوادەخوازین کە ویژدانتان ڕێنیشاندەرتان بێ لەو کارە ناسکەی کە مێژوو خستوویەتییە سەر شانی ئێوە.

(ئیمزا)

سەرۆکی کۆمەڵەی ئیجتماعیی کورد سکرتێری گشتی

ئەمین عالی بەدرخان مەمدوح سەلیم.

سەرچاوە:

ئەرشیڤی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا، فایلی FO: 371/5069

بەڵگە نامەی ژمارە:٤

(کۆپی)

کۆنستانتینۆپل، ١٧/حوزەیران/١٩٢٠

جەنابی بەڕێز،

ئێمە بە پەلەین لەوەی هەستی پێزانینی خۆمان بەرانبەر بە بڕگەکانی پەیماننامەی ئاشتی تورك دەربڕین لە بارەی دامەزراندنی کوردستانێکی سەربەخۆ لە داهاتوویەکی نزیکدا، هەروەها بەگشتی رای خۆمان لە بارەی بە ڕەسمی ناسینی مافی بوونی کورد دەردەبڕین. رێگە بە خۆمان دەدەین لەم دەرفەتەدا تکا لە بەڕێزتان بکەین ئەم سووکە تێبینییانەی ئێمە کە لە دیدی گەلی کوردەوە زۆر گرنگن، بگەیەننە حکومەتەکەی خۆتان تا لە کۆبوونەوەی باڵای کۆنفرەنسی ئاشتی لە پاریس تاوتوێ بکرێن.

١-وێرای ئەوەی کە لە برگەی (٦٢) ی پەیماننامەی تورکدا سنووری رۆژئاوای کوردستان لە لای کەناری ڕۆژهەڵاتی فوراتەوە دەستنیشان دەکات، بەڵام هەموو ئەودەر و ناوچانەی کە لە ڕۆژئاوای ڕووباری فوراتەوە ماونەتەوە وەك سنجاقی مەلاتیە، هەموو هەرێمەکانی قۆچگیری * و دەوروبەری تا ڕوفاییە، بە نزیکەیی هەموو دانیشتوانەکانی کوردن و چەند لە جیابوونەوە نەهاتوون لە نیشتمانی کورد.

٢-ناوچەکانی (جەزیرەی ئیبن عومەر، ماردین، ئورفە و صلاحیە) بە گوێرەی برگەی (٢٧) ی پەیماننامەکە بۆ (سوریا) جێهێڵدراون. جا بەو پێیەی ئەم ناوچانە بەشێکی زۆر کوردیان تێدا دەژی و لە ڕووی ئیتنیکی، جوگرافیی و ئابوورییەوە خاکی کوردستانن و لێی جیانابنەوە.

بە خودا راپەرموون لە سۆنگەی هەستی بەگزادانە و دادپەروەری و ئینسافی زلهێزە هاوپەیمانە سەرەکییەکان، ئێمە حەزدەکەین باوەڕ بەوە بکەین کە کۆمیسۆنی باڵا نایەوێ ئەم هەموو پشتوێنە* لەم خاکە هێندە زۆر کەونارایەی کوردستان دابڕێ و ئەمەش لە بەر هۆیەکی یەکجار سەرەکی، چونکە دەیەوێ کوردستانێکی سەربەخۆ دروست بکات کە بە پێویستییەوە پێویستی بە دەروویەك دەبێ بۆ سەر زەریا، بێگومان ئەم دەرووە لە زەریای سپی ناوەڕاست دەبێ (لە سەر دەرووی ئایاس Ayas)** .

---

* Kodjkiri

* Bandellete

** ئایاسAyas کەوتۆتە سەر کەناری ڕۆژئاوای کەنداوی (ئەسکەندەروونە) . لە دەستپێکی شەڕی خاچ پەرستەکاندا لە دوای تارس یا سانت سیمۆن دەرگەیەکی زەریایی گرینگ بووە. لە ساڵی (١٢٥٠) ئایاس

٣- ئێمە باوەڕمان وایە کەوا کۆمسیۆنی باڵا بە دادوەریی بەڕێز (ویلسن) ، چاودێری دەستنیشانکردنی سنوورەکانی ئەرمەنستان دەکات لە ناوچەی ویلایەتەکانی (وان، بتلیس، ئەرزەرۆم) کە بە شێوەیەکی ئاسایی هەقی ئێمە بەسەر ئەم زەوی و زارە تەواو کوردیانە لە بەرچاو دەگیرێ. بەم پێیە ئێمە هیواداریین کەوا شێوەی بنچینەیی وەڵاتنامەییەکان، بە هەمان شێوە لێرەشدا بیانوویەك بۆ بوون بدۆزێتەوە.

٤- ئەحکامەکانی برگەی (٦٤) لەم تێرمە کورتکراوانەدا دارێژراوە: " ئەگەر لە ماوەی یەك ساڵدا، گەلی کورد داوای لە کۆمسیۆنی کۆمەڵەی گەلان کرد بەوەی کە زۆرینەی خەڵکەکە دەخوازن لە تورکیا جیاببنەوە، ئەوا ئەمیان (واتە تورکیا، وەرگێڕ) پەیمان دەدات دەستبەرداری هەموو ماف و ناوەکانی ئەو دەر و ناوچانە بێت. ئەگەر ئەم تەنازولە کرا، ئەوا هیچ نارەزاییەك لە لایەن زلهێزە هاوپەیمانەکان نابێت لە بەرامبەر پەیوەستبوونی کوردەکانی دانیشتوانی ئەم بەشەی کوردستان کە تا ویلایەتی مووسڵ دەگرێتەوە بۆ چوونە ناو ئەم دەوڵەتە سەربەخۆیەی کوردەوە"[١]

بەو پەری دڵخۆشی و کامەرانییەوە گەلی کورد ڕایدەگەیەنێ کە بە ئاسانی دەستبەرداری ئەوە نابێ کەوا چارەنووسی خۆی لە چارەنووسی زلهێزە هاوپەیمانەکان و هاوکارەکانی جیابکاتەوە. کەوایە ئێمە قەناعەتمان وایە کە ئەم پرسە بە گوێرەی ڕۆحیەتی دادپەروەرانەی خۆی چارەسەر دەکرێ.

لێرەدا بە سەرنج ڕاکێشانی پایەبەرزتان بۆ کۆمسیۆنی باڵا لە بارەی دامەزراندنی ئەگەری کوردستانێکی سەربەخۆ، یەکگرتوو، ژیاو و بە دەر لە هەموو چەشنە دژواری و ئاژاوەگێرییەك، لێرەوەیە کە ئێمە بانگەواز بۆ هەستی دادپەروەرانەی گەورە زلهێزەکانی هاوپەیمانەکان و هاوکارەکانیان دەکەین کە قوربانییەکی بێشوماریان داوە بۆ زامنکردنی ئاشتییەکی درێژخایەن بە رزگارکردنی نەتەوە چکۆلەکانیشەوە.

ئێمە شەرەفی ئەوەمان هەیە داوا لە بەڕێزتان بکەین کە لای کومسیۆنی باڵا دەخالەت بکەن و چێترین هەستی پێزانینی بۆ ئەو هاوسۆزییەی لە بەرامبەر گەلی کورددا هەیەتی و

نوختە خاڵی سەرەکی پێکەوەبەستنی نێوان ڕۆژهەڵاتی زەریای ناوەڕاست و هەرێمەکانی ئاسیای ناوەڕاست بووە، وەرگێڕ.

[١] بێگومان بە بەراورد لەگەڵ تێکستە بنەرەتییەکانی پەیماننامەی سیڤەر ئەم پەرەگرافە وەرگیراوە جیاوازی لەگەڵ تێکستە بنەڕەتییەکە هەیە، بەڵام ئێمە زیاتر مەبەستمان پاراستنی نامە مێژووییەکانە وەکوو خۆی و هیچ دەستکارییەکمان نەکردووە، وەرگێڕ.

حکومەتی خۆی دڵنیا بکاتەوە کە ئێمە دڵسۆز دەبین بە ترادسیۆنی خۆمان بە ئاراستەی مەزنترین ئارمانجە مرۆڤایەتییەکانی زلهێزەکان.

جەنابی بەڕێز، ئەوپەری ڕێزلێنانمان قەبووڵ بفەرموون.

سکرتێری گشتی، مەمدوح سەلیم

(ئیمزا)

سەرۆکی کۆمەڵەی ئیجتیماعیی کورد

ئەمین عالی بەدرخان

سەرچاوە:

ئەرشیڤی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا، فایلی FO: 371/5069

بەڵگەنامەی ژمارە:٥

کۆنستانتینۆپل، ٢٥/ حوزەیران/ ١٩٢٠

سێرڤیسی زانیاریی گەشتیاریی

تورکیا

ژمارە: ٢٢٠٥ ف-٤

پرسی کوردوپەیماننامەی ئاشتیی تورک

سەرۆکی "کۆمەڵەی ئیجتماعیی کورد" ی کۆنستانتینۆپل، نەجمەددین حوسێن بەگ*، بەم شێوەیەی خوارەوە بیروڕای خۆی لە بارەی ئەنجومەنی باڵای تایبەت بە ئاشتیی تورک دەربڕی:

" لە ڕووی پرەنسیپەوە کوردەکان زۆر ڕازین لەوەی بەشێکی مافەکانیان لە پەیماننامەکەدا لەبەرچاو گیراوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا زۆر نیگەران بوون لەوەی کە یەکیەتیی نەتەوایەتی و سنووری سروشتیی وڵاتەکەیان وەك ئەوەی خۆیان ئارەزووی بۆ دەکەن ڕێزی لێ نەگیراوە.

* لە هەموو بەڵگەنامەکانی پێشوو و هەم لە دوایین بەڵگەنامە کە لە (١٧) ی حوزەیراندا نووسراوە، (مەمدوح سەلیم) وەك سکرتێری گشتی "کۆمەڵەی ئیجتیماعیی کورد" ناوی هاتووە کەچی لەم بەڵگەنامەیەدا کە هەمووی هەشت ڕۆژ دواتر نووسراوە دەبینین (نەجمەددین حوسێن بەگ) ، وەك سکرتێری کۆمەڵە ناوی هاتووە، وەرگێڕ.

" ئورفه و ماردین كه خراونەته ناو كەوشـەنی سـووریا و ئـەو ناوچـانەش كـە كێـشەیان لەسەره خراونەته بەردەم دادوەریی بەڕێز ویلسن دەكەونە ناو سنوورەكانی ئێمەوە. ڕاستیەكەی كۆنفرەنسی ئاشتی كه هیچ بڕیارێكی بۆ ناوچەكانی (وان و بتلیس) نەداوە بەڵگەی ئەوەیە كـە دان بە مافەكانی كورددا دەنێ.

" ئەوەی تایبەته بە كوردەكـانی میزۆپۆتامیـا، تـەنها دەتـوانین بـە برگـەی پەیماننامەكـە دڵخۆشبین كە مافی ئەوەیان پێدەدا لە كۆتایی یەك ساڵدا بگەڕێنەوە سەر ناوچەكانی نیشتمانی دایك.

" ئەگەر زلهێزەكان لایان وایـە ئێمـە دەستەپاچـەین لـەوەی حكومـەتێك بـە سیـستمێكی مۆدێرن و شارستانی پێكەوە بنێین، ئێمە تەواو ئامادەین كۆنترۆڵی ئینگلیز قـەبووڵ دەكـەین. پێم وایە كە، ئەم كردەیە بەسە بۆ ئەوەی هەموو گومانێك وەلاوە بنێین لەوەی بیەوێ لـەبارەی نیاز پاكی و سەرڕاستیی نیازەكانی ئێمە بێتە پێشەوە.

" ئەگەر ئەرمەنەكان دەوڵەتی خۆیان لـەناو سـنووری تـەواو نەتـەوەیی خۆیانـدا دروسـت بكەن، ئەوا ئێمە دەتوانین زۆر بە ئاسانی لەگەڵیاندا ڕێك بكـەوین، بـەڵام ئەگـەر بانگەشـە بـۆ سەر ئەو دەر و ناوچانە بكەن كەوا نەتەوەی كوردیان تێدا زۆرینەیە، لێرەدا ئێمە وەك هـەموو نەتەوەیەكی شارستانیخواز و نیشتمانپەروەر ڕەفتار دەكەین.

" دەڵێن ئەرمەنییەكان لە كاروانی شارستانی و پێشكەوتن لـە ئێمـە پێـشكەوتووترن و دەتوانن دەرفەت لەوە وەربگرن بۆ ئەوەی هەوڵبدەن ئێمە بەرێوە ببەن و بمانكەن بە شارستانی. ڕاستییەكەی لە هەندەران ژمارەیەك ڕوناكبیری كورد و ئەرمەنی هەن. بەڵام ئەرمەنەكانی نـاو وڵات لە كوردەكان شارستانیتر نین. بەگوێرەی هەڵكەوتەی جوگرافیی و لە سـایەی هاوپـشتیی هاوسـێ چـاكەكانی فـارس و عـەرەبـەكانی میزۆپۆتامیـا، سـەختە ئەرمەنـەكان بتـوانن هـیچ سـەركەوتنێك بەسـەر ئێمـەدا تۆمـار بكـەن هـەتا ئەگـەر مـۆرالییش بـێ. ئەرمەنـەكان وەك ئەوروپاییەكان وەسـیلەی شارسـتانییان نییـە. ئـەوان تـەنها وەسـیلەی دواكـەوتوویی گـەلانی ڕۆژهەڵاتیان هەیە.

" ئێمە بـۆ ئـەو كەمینـە نەتەوایەتییانـەی نـاو وڵاتەكـەمان هـەمان مـافی ئەساسـی كـە كوردەكان دەیان بێ بەوانیشی دەدەین. ئەرمینیا كە بەشێوەیەكی سروشتی لـەناو چوارچێوەی سنورەكانی خۆیدا ژمارەیەك كوردی لێیە، دەبێ بەشێوەیەكی سروشتی چـاو لـە نموونـەی ئێمـە بكات و مافی یەكسان بۆ برایانی هاوڕەگەز و هاوزمانمان كە دەكەونـە ژێـر حـوكمڕانیی ئـەوان دابین بكات.

" ئێمە دەتوانین هەتا لە کاتێکدا کە ئەوە سەرنەگرێ، - من پێم وایە باشترین چارەسەر و پر قازانجترین ئەوەیە- کە دەبێ دەست بە کردەی گۆڕینەوەی دانیشتوان بکەین. من بە دوور و درێژی ئەم مەسەلەیەم بۆ بەڕێز (کران Cran) لە کاتی هاتنی بۆ (کۆنستانتینۆپل) ڕوونکردەوە..."

ئەوە هەڵەیە کە کلوبی " کۆمەڵەی ئیجتیماعیی کورد" دابخرێ کە بەمزوانە دامانمەزراندووە. جێگەی سەر سوڕمانە کە لە سایەی شارستانییەتدا، میللەتێك لە مافی پێکەوەنانی ڕێکخراوە کۆمەڵایەتییەکان بێبەش بکرێ. ڕاوێژکاری یاسایی وەزارەتی ناوخۆ لەبەر ڕووناکیی یاسای پێکەوەنانی ڕێکخراوەکاندا بڕێك ڕەتکردنەوەی لەم بارەیەوە دەرکردووە. ئەگەرچی یاساش دژایەتیی بکات، پێویستە بەڕێز ڕاوێژکاری یاسایی دەست لە کردارەکەی خۆی هەڵبگرێ، چونکە ئەو یاسایانەی کە بۆ پێداویستی بەڕێوەبەرایەتی دەرکراون دەبێ لەگەڵ هەل و مەرج و ڕەوشی تازەدا بگونجێن. حاکمە ڕۆمانەکان هەمیشە هەوڵی ئەوەیان بوو تا یاسا کۆمارییەکان لەگەڵ ڕۆحی سەردەمدا بگونجێنن، ئەو کەسانەی کە تێگەیشتنی مافی ئاوها بنچینەییان نییە بە بێ گومان ناتوانن بانگەشەی ئەوە بکەن کە وڵات بەشێوەیەکی ڕەزامەندکارانە بەڕێوە ببەن.

ڕۆلان، مولازمی کەشتیەوانی

سەرۆکی سێرڤیسی زانیاریی گەشتیاریی

ئیمزا

سەرچاوە:

ئەرشیڤی وەزارەتی جەنگی فرانسا 20 N 166

***

بەڵگەنامەی ژمارە: ٦

نشینگەی کۆمیسێری باڵا بەغدا، ٤/ دیسەمبەر/ ١٩٢٤

نهێنی A هاوپێچی

نامەی جێنشینی کۆمیسێری باڵا لە بەغدا

بۆ سکرتێری کۆلۆنیال

کۆمەڵەی کورد

بنچینەی کۆمەڵەی کورد دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٠٨دا لە (کۆنستانتینۆپل) کاتێك مەشرووتەی تورکی بوو بە واقیع. سەرۆکی کۆمەڵە سەید (عەبدوالقادر) ی ئامۆزای* (سەید تەها) بوو. ئارمانجی کۆمەڵە لە سەرەتاوە پێشکەوتنی کۆمەڵایەتیی کوردستان بوو لەگەڵ ئارمانجی دوایی کە سەربەخۆیی بوو. ئەم کۆمەڵەیە بۆ ماوەی دوو ساڵ ژیاو و لەناو کوردی دانیشتووی (کۆنستانتینۆپل) کە نزیکەی (30, 000) کەس بوون پشتیوانییەکی بەهێزی هەبوو. کۆمەڵە دوو ئۆرگانی ڕەسمیی هەبوو:

ئا- ڕۆژی کورد**

بیَ- هەتاوی*** کورد

لە ساڵی ١٩١٠دا، (سەید عەبدوالقادر) ڕاگەیاندنێکی بۆ چاپەمەنی تورکی بڵاوکردەوە ڕایگەیاند کەوا گەلی کورد داوای ئۆتۆنۆمی دەکات. ئەم ڕاگەیاندنە پێشوازییەکی ئاوهای لێنەکرا، بە تایبەت لەناو گەنجانی کورددا ئەوانەی کە بیروباوەڕی زۆر نوێباوتر و پێشکەوتووتریان هەبوو. (لەبەر ئەوە قوتابییان کۆمەڵەیەکی دیکەی کوردییان بە ناوی "کۆمەڵەی هێڤی" (لە ناوچەی مووسڵ و باکوور) دامەزراند. ئەم کۆمەڵەیە هیچ ڕۆژنامەیەکی تایبەتیی دەرنەکرد و کۆمەڵە بە تەواوی جیا نەبوو لە کۆمەڵەی سەرەکی. کۆمەڵە هێشتا جێگەی هیوا لەسەر هەڵنانی خەڵکانی بەتەمەن بوو و پێوەندیگرتنەکان لەگەڵ کوردستان تەنها لە ڕێگەی کۆمەڵەی کۆن بوو وێڕای ئەوەی کە کۆمەڵەی نوێ بەرفراوان بوو و هێزی زیاتر بوو، بەڵام دەستکەوتەکانی تا ساڵی ١٩١٨ کەمبوو تا ئەوکاتەی کە ڕێکخراوێکی نوێ بە ناوی "جەمعیەتی تەعالی کوردستان" لەم ناوانەی خوارەوە پێکهات:

-سورەیا بەدرخان

---

* ڕاستییەکەی (سەید عەبدوالقادر) مامی (سەید تەها) بوو، نەك ئامۆزا، وەرگێڕ.

** ڕۆژی کورد ئۆرگانی جەمعیەتی تەعاون و تەرەقیی کورد نەبوو، بەڵکو ئۆرگانی کۆمەڵەی هیڤیی قوتابیانی کورد بوو، وەرگێڕ.

*** بە هەڵە نووسراوە Hala-i kurd

-ماردین عارف پاشا

- زەینی پاشای بابان (كۆنە والی حیجاز)

-ئیبن عەلی بەگ بەدرخان

-نەجمەددین حوسێنی كەركووكی

-دوكتۆر عەبدوڵلا جەودەت

-خەلیل بەگ-بەڕێوەبەری پۆلیسی (كۆنستانتینۆپل).

ئەوانە ئەندامی بەرزی كۆمەڵەكە بوون، هەرچی (مەمدوح سەلیم) یشە كە ئێستە لە (بەیرووت) ە سكرتێری گشتی كۆمەڵەیە.

كۆمەڵە (شەریف پاشا) ی كردە نوێنەر بۆ ئامادەبوونی كۆنفرەنسی ئاشتی لە (پاریس) و دواتر (فەخری بەگ) ی بۆ یارمەتیدانی نارد. ئەوانە كۆمەڵێك یاداشتنامەی هەمەچەشنە و (نامەی جۆراوجۆ، وەرگێڕ) یان دایە هێزە ئەوروپاییەكان. كۆمەڵە یاداشتنامەیەكی دایە حكومەتی (فەرەنسا) و داوای مافی چارەنووسی دەكرد و خوازیار بوو كە كوردستان سەربەخۆیی خۆی لەژێر ئینتیدابی (بەریتانیا) بپارێزێ، بەو شێوەیە دەسەڵاتدارانی فەرەنسا نارازی بوون لەوەی كە بەریتانیاییەكان بەشێوەیەكی جیا ناویان هاتووە و یاداشتنامەكە چاوی پێدا خشێنرایەوە و تا وای تێدا هاتووە كە "لەژێر چاودێری هێزە هاوپەیمانەكانی ئەوروپا" و یاداشتنامەیەكی هاوشێوە درایە كۆنگرەی سان ڕیمۆ.

كۆمەڵەكە ئێستە بە دامەزراندنی "كۆمەڵەی ئیجتماعیی كورد" لە (كۆنستانتینۆپل) بەرفراوان بووە و ئامانجی ئاشكرای سەربەخۆییە.پێوەندی لەگەڵ (١٣) لقی كۆمەڵە لە كوردستاندا گیراوە و لە (قاهیرە) بارەگایەكی بە بەڕێوەبەرایەتیی (سورەیا بەدرخان و ماردین عارف ئاغا) پێكهێناوە. كۆمەڵە دوو ڕۆژنامە بڵاودەكاتەوە یەكێكیان لە ئەستەمبوڵ بەناوی "ژین" و ئەوی دیكە لە سلێمانی بەناوی "ژیانەوە". لەكاتی ئاگربەستدا توركەكان ئەم كۆمەڵەیان داخست كاتێك بۆیان دەركەوت كە كۆمەڵە پێوەندی لەگەڵ یۆنانییەكان هەیە و یارمەتی لەوان وەردەگرێ.

گەورەترین سەنگەری كۆمەڵە لە كوردستان لە ویلایەتی (دێرسیم) بوو. تا ئێستەكەش كوردەكانی ئەم ویلایەتە پابەندن بە ئارمانجەكانی كۆمەڵە. كاتێك كۆمەڵە لە (كۆنستانتینۆپل) هەڵوەشایەوە ئەندامەكانی بەشێوەیەكی گشتی بەناو ڕۆژهەڵاتی (وڵات)دا بڵاوبوونەوە. تاقە لقی ڕێكخراوەكە، كە تا ئێستەش هەر ماوە، لقی (قاهیرە) یە. تا ئێستەش ئەندامەكانی كۆمەڵە نامە و نامەكاری دەگۆڕنەوە بەڵام هیچ ڕێكخستنێك نییە كۆیان

بکاتەوە. کۆمەڵەیەکی نوێ لە (دێرسیم) دامەزراوە بەڵام هیچ زانیارییەکی لێ نەگەیشتۆتە (بەغدا). شایانی باسە کە، کۆمەڵە لە (بەغدا) بوونی نییە بەڵام حەماسی ئەندامە کۆنەکانی تا ئێستەش لەسەر ئاستی تاکەکەسی هەر ماوە و ئەوانە لەسەر ئەوە کۆکن کە کورد ئامادە نییە بۆ سەربەخۆیی بۆیە ئێستە هەوڵدەدەن بۆ وەدەستخستنی ئۆتۆنۆمی.

سەرچاوە:

ئەرشیڤی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا، فایلی CO 730/63

KURDOLOGY

E 371/5069 139764
COPYRIGHT - NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION

Copy Constantinople, le 17 juin 920.

Excellence, 31

Nous nous empressons d'exprimer nos sentiments de reconnaissance pour les clauses du Traité de paix turc concernant l'érection d'un Kurdistan indépendant, dans un proche avenir; et en général pour la reconnaissance des droits d'existence des Kurdes.

Nous nous permettons, à cette occasion, de prier Votre Excellence, de vouloir bien transmettre à son Gouvernement, nos modestes observations, très importantes au point de vue kurde, pour être communiquées au Conseil Supérieur de la Conférance de Paix à Paris.

1.- Bien que l'article 62 du Traité de Paix turc délimite la frontière d'oust du Kurdistan à partir de la rive orientale de l'Euphrate, les contrées restant à l'ouest du fleuve d'Euphrate, comme le sandjak Malatia, tous les districts de "Codjkiri" et les environs jusqu'à "Réphahié", étant peuplées presque totalement par les Kurdes, forment parties intégrantes du patrimoine Kurde.

2.-Les régions de Djizire-ibn-Omer, Mardine, Ourfa et Slahié abandonnées à la Syrie d'après l'article 27 du Traité, étant habitées en grande partie par les Kurdes, constituent au point de vue ethnique, géographique et économique des territoires inséparables du Kurdistan. Encouragés par les nobles sentiments de justice et d'équité des Principales Puissances alliées, nous aimons à croire que le Conseil Supérieur voudra bien ne pas détacher toute cette bandelette de terre ci-haut mentionnée du Kurdistan, et cela à plus forte raison, puisqu'il envisage un Kurdistan indépendant qui aura nécessairement besoin d'un accès à la mer, bien naturellement, dans la Méditerranée (au port d'Ayas).

3.-.......

371/5069 139764
COPYRIGHT - NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION

3.- Nous sommes convaincus que le Conseil Supérieur s'adressant à l'arbitrage de Monsieur Wilson, pour la détermination des frontières de l'Arménie dans les vilayets de Van, Bitlis et d'Erzeroum, a naturellement pris en considération nos droits sur ces territoires essentiellement kurdes. Par conséquent, nous espérons que la formule des pricipes des nationalités trouvera également ici sa raison d'être.

4.- Les dispositions de l'article 64 conçues en ces termes sommaires: "Si, dans le délai d'un an, la population kurde s'adresse au Conseil de la Société des Nations en démontrant qu'une majorité de la population désire être indépendante de la Turquie, celle ci s'engage à renoncer à tous droits et titres sur ces régions. Si ladite renonciation a lieu, aucune objection ne sera élevée par les Principales Puissances alliées à l'encontre de l'adhésion à cet Etat kurde independant, des Kurdes habitant la partie du Kurdistan comprise jusqu'à présent dans le vilayet de Moussoul", comblent de joie et d'enthousiasme le peuple kurde qui ne cesse pas de confier paisiblement son sort aux Grandes Puissances alliées et associées. Nous sommes donc persuadés que cette question sera résolue conformément à leur esprit de justice.

C'est à l'intention d'attirer l'attention bienveillante du Conseil Supérieur sur la création eventuelle d'un Kurdistan indépendant, uni, viable et défavorable à toute

espéce......

/5069 139769
COPYRIGHT - NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION

2H [redacted]

84

3

- 3 -

espéce de complication et de dissension que nous faisons appel aux sentiments de justice des Grandes Puissances alliées et associées, qui ont fait des sacrifices innombrables pour assurer une paix durable en affranchissant les petites nations.

Nous avons l'honneur de prier Votre Excellence, de vouloir bien être l'interprète auprès du Conseil Supérieur, de nos meilleurs sentiments de gratitude pour la sympathie qu'il a témoignée à l'égard du peuple kurde, et d'assurer son Gouvernement, qu nous resterons fidèles à nos traditions dans le sens des intentions humanitaires des principales Puissances

Veuillez bien agréer, Excellence, l'assurance de nos hommages les plus respectueux.

	Président de la Ligue	Secrétaire
	Sociale kurde,	général
(Signed)	Emine Ali Bédirhani.	Memdouh Sélim.